

KÖNYVEKRŐL

Kövecses Zoltán: A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe
Typotex, Budapest, 2005

A kognitív nyelvészet nemzetközileg is legismertebb hazai képviselőjének, *Kövecses Zoltánnak* ez az újabb kötete a szakmai közvélemény számára már részben ismert, hiszen, ahogy ez a fűlszövegből és a bevezetőből kiderül, előbb az *Oxford University Press*-nél 2002-ben megjelent, majd egy évvel később koreai fordításban is kiadott *Metaphor: A Practical Introduction* című könyv magyar fordítása. A fordítást *Várhelyi Gabriella* és maga a szerző készítette. A részbeni ismertség ellenére Kövecses Zoltán könyve nemcsak a metafora kognitív szemantikai kutatásával most ismerkedők számára lehet fontos, hanem a témában jártas hazai szakembereknek is – az utóbbiak számára nem utolsó sorban azért, mert kísérletet tesz a vonatkozó magyar nyelvű terminológia egységesítésére. Előjáróban még meg kell jegyezni, hogy ez a könyv, amellet, hogy az angol eredeti fordítása, bizonyos tekintetben adaptáció is, mert az eredeti angol példák helyett a szerzőnek többször kellett a magyar nyelv sajátosságainak jobban megfelelő magyar példákat szerepeltetnie.

A kötet az előszón kívül tizenhét fejezetből áll, amelyek felépítése a bevezető jellegből következően egységes: minden fejezetet egy rövid összegzés zár, amelyet szakirodalmi annotáció követ, majd végül a fejezetben tárgyaltakhoz kapcsolódó feladatok következnek, amelyek megoldásai a könyv végén a fontosabb szakki-fejezések tartalmazó glosszárium után találhatóak. A bibliográfia valamint a név- és tárgymutató után a kötet egy ábécé sorrendbe szedett metafora- és metonímia-mutatóval fejeződik be. Az eredeti angol nyelvű kiadáshoz hasonló didaktikus felépítése és nyelvezete alkalmassá teszi arra, hogy főiskolákon, egyetemeken tankönyvként is használják.

Az előszóban a szerző általánosságban tárgyalja a hagyományos, a metaforát a szavak tulajdonságának, fogalmak hasonlóságán alapuló, tudatos, főként esztétikai és retorikai eszköznek tekintő valamint a kognitív metafora-felfogás és -elmélet közötti különbséget, az utóbbi mellett érvelve annak átfogó, általános és empirikusnak tesztelt volta miatt. Az elsősorban *George Lakoff* és *Mark Johnson* munkásságával kezdődő kognitív metaforaelmélet radikális szakítás az előbb jellemzett hagyományos felfogással, amennyiben a metaforát nem a szavak, hanem a fogalmak közötti viszonyoknak tartja. A metafora alkalmazásának a célja nem valamilyen esztétikai vagy retorikai cél vagy hatás elérése, hanem bizonyos fogalmak megértésének segítése. Mindezeket túl, e felfogás szerint a metaforák igen sokszor nem hasonlóságon alapulnak, azokat nemcsak művészek, hanem minden beszélő folyamatosan használja, mert az emberi gondolkodás nélkülözhetetlen eszközei. Hétköznapi jellegüknel fogva uralják az emberi gondolkodást, ezért minden metafora élő; a kognitív felfogás szerint holt metaforák nincsenek. Az elmélet átfogó, általános jellege azt is jelenti, hogy a metaforával kapcsolatos tudásunkat összekapcsolja a fogalmi rendszer és a kultúra működésével kapcsolatos tudással. Az elmélet fontos további jellemzője az empirikusan bizonyított pszichológiai megalapozottság. Ez utóbbiból adódóan a metafora gyakorlati problémák megoldásában is segíthet például az idegen nyelvek tanításban, ahogy ezt az idiómákkal foglalkozó tizennegyedik fejezetben be is mutatja a szerző.

Az első fejezet röviden vázolja a metafora kognitív nyelvészeti értelmezését, amely szerint a metafora egy, rendszerint elvont, fogalmi tartomány, például a szerelemnek vagy az érvelésnek egy másik, konkrét fogalmi tartomány, például az utazás vagy a háború általi megértését jelenti. Az így működő metaforát fogalmi metaforának nevezzük, amely tehát két fogalmi tartomány, egy céltartomány (SZERELEM, ÉRVELÉS) és egy forrástartomány (UTAZÁS, HÁBORÚ) összekapcsolásából áll. Az eddigi példák alapján két fogalmi metaforát tekinthetünk: A SZERELEM UTAZÁS és AZ ÉRVELÉS HÁBORÚ. Köznyelvi példák, ún. metaforikus nyelvi kifejezések

egész sora bizonyítja, hogy a szerelemről sokszor úgy beszélünk, mint egy utazásról, például *Elválnak útjaink, Hova vezet ez a kapcsolat?* Hasonlóképpen, az érvelést, vitát sok esetben háborúnak véljük, például *Nehezen tudta megvédeni az álláspontját, ellenzéki ösztűz a kormány javaslatára.* (Nem mindegyik példa származik a könyvből.) A fejezet végén a metafora témaköréből a szerző tizenöt kérdéskört említ, amelyek a következő tizenöt fejezet tematikáját is kijelölik. Érthető módon mind a tizenöt fejezetet részletes tárgyalására nincs lehetőség, ezért a következőkben, némi szubjektivitást is felvállalva, csak egy-egy kérdéskör vázlatos bemutatására vállalkozunk.

A leggyakoribb forrás- és céltartományok számbavétele után a harmadik fejezet a metaforák fajtáival foglalkozik, aszerint, hogy mennyire konvencionálisak (=hétköznapiak), mi funkciójuk, milyen a természetük, illetve mennyire általánosak. Így a konvencionális szerint megkülönböztethetünk hétköznapi (l. fentebb) és újszerű (költői) metaforákat, funkciójuk alapján szerkezeti (pl. AZ IDŐ MOZGÁS; a forrástartomány rendszerezett tudást biztosít a céltartomány számára), ontológiai (AZ EMBERI ELME EGY GÉP; a céltartományba tartozó fogalmak általános kategóriákba [pl. tárgy, tartály] sorolása) és orientációs (A TÖBB FELFELÉ IRÁNYULTSÁG; a metafora alapja valamely alapvető térbeli irány) metaforákat. A fogalmi metaforák nagy részének olyan a természete, hogy a forrástartomány tudástartalma vetül rá a céltartományra. Az úgynevezett képiséma-metaforák esetében azonban a forrástartomány bizonyos képi elemei adaptálódnak a céltartományra, mint például a mozgás képi sémája a *Teljesen tönkrement* metaforikus kifejezés esetében.

Ezek után a szerző egyebek mellett az irodalmi metaforáknak, a metaforák alapjainak, hatókörének, kulturális különbségeinek, a metaforarendszereknek, a metonímiának a tárgyalása után jut el a már említett tizenegyedik fejezethez, amelyben az idiómák és a metaforák, metonímiák kapcsolatát, másképpen fogalmazva az idiómák motivációit veszi szemügyre. A szerző szerint az idióma-tanítás általános nehézségei abból adódnak, hogy az idiómákat hagyományosan a fogalmi rendszertől független nyelvi kifejezéseknek tekintjük. A kognitív nyelvészeti megközelítésben, amelyet pszichológiai kísérletek is megerősítenek, az idiómák nem megkövült nyelvi szerkezetek, nem vagy nehezen kikövetkeztethető jelentésekkel, hanem nagy részük fogalmi metafora, metonímia vagy a beszélők hétköznapi tudása által motivált. Ezt a szerző a tüzzel kapcsolatos idiómák elemzése alapján mutatja be. Álláspontja szerint, amelyet egy kísérlet rövid leírásával támaszt alá, az idiómák motivációs hátterének feltárása hatékonyabbá teszi az idiómák tanulását, tanítását az anyanyelvi és idegen nyelvi órákon egyaránt.

Az utolsó előtti két fejezetben a metafora és a nyelvészet, valamint a jelentésintegráció meglehetősen bonyolult problémájának tárgyalására kerül sor. *A Hogyan függ össze mindez?* című záró fejezet a fogalmi metafora kognitív kutatásának három szintjét, az egyén felettit, az egyénit és az egyén alattit elemzi, összefoglalva és egyben kiemelve a korábbi fejezetek lényeges megállapításait.

Kövecses Zoltán könyve egyéni és csoportos tanulmányozásra egyaránt alkalmas. A könyv szerkezete jól szolgálja a szerző célját, hogy az érdeklődő olvasót fokozatosan vezesse be a kognitív metaforaelmélet rejtelmeibe. Az olvasó hamar rájön arra, hogy ezt a könyvet csak fejezetről fejezetre haladva lehet olvasni. A könyvnyebb előrehaladást mindenképpen elősegíti a fejezetek végén található feladatok megoldása. Az egyéni tanulmányozást segíti továbbá a könyv végén található megoldási kulcs. Összegzésül elmondható, hogy a téma jellegéből következően ez a könyv nem könnyű olvasmány, de maradandó szellemi élményt kínál mindazok számára, akik érdeklődnek a metaforikus és általában a képes nyelvhasználat iránt.

Martsa Sándor